

WILHELMINA

WILHELMINA

MYTHE, FICTIE EN WERKELIJKHEID

GERARD AALDERS

JUST
PUBLISHERS

1e druk, april 2018
2e druk, april 2018
3e druk, mei 2018
4e druk, mei 2018

Auteur Gerard Aalders
Copyright © 2018 Gerard Aalders | Just Publishers BV
Uitgever Hans van Maar

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestanden of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
Just Publishers BV.

*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm, digital files or any other means, without written permission from
Just Publishers BV.*

Foto omslag ANP Photo / Anefo
Omslagontwerp Ben Gross
Opmaak Studio Spade, Voorthuizen
Redactie Tekstbureau Tempelier
Productie Hanzeboek

ISBN 97890 8975 652 7

NUR 680

WWW.JUSTPUBLISHERS.NL

Inhoud

Inleiding	9
1 Koningin der Nederlanden, 1898-1940	20
Jeugd en opleiding	31
Inhuldiging	42
Huwelijk en nageslacht	49
Een ander geluid	64
Stijl van regeren	70
Oorlog en vrede	83
Nederlands-Indië	89
De Eerste Wereldoorlog	94
Rusland en het Vaticaan	102
‘De rijkste vrouw ter wereld’	104
De jaren dertig	107
2 In ballingschap	115
Wel of niet gevlucht	117
Verhuizing naar Londen	129
De consequenties van nalatigheid	135
Moeder des Vaderlands	141
3 Een oorlog binnen de oorlog. Roosevelt versus Churchill	147
De achtergronden	147
De oorlog breidt zich uit	150
Amerikaans leiderschap	155
Japan	157
Grand Area	159
Amerika, fictie en oorlogen	162
Amerika in oorlog	164
De Adviescommissie voor naoorlogse buitenlandse politiek	165
Wereldbank, IMF en Verenigde Naties	170
Atlantic Charter	175

4 De rol van Hare Majesteit in de Tweede Wereldoorlog	183
Een mokkende koningin met een hang naar verlichte dictatuur	184
Kabinetten	191
Radio Oranje	198
Oorlogsverklaring aan Japan en nieuwe diplomatieke banden	209
Wilhelmina, Churchill en Roosevelt	217
Geheime diensten, het verzet en de terugkeer	230
‘Opperbevelhebber’	251
Het beeld van Wilhelmina in Londen	261
De conclusies van de PEC	268
5 Koning Wilhelmina, 1945-1948	272
Achtergrond	272
Dekolonisatie	275
De koningin van Nederlands-Indië en haar tijd	286
Abdicatie	290
6 Prinses Wilhelmina, 1948-1962	292
Archiefvernietiging	297
Een der rijkste vrouwen ter wereld	301
Kroondomeinen	308
Het einde	311
Conclusie	313
Woord van dank	318
Afkortingen	320
Literatuur	321
Geraadpleegde archieven	330
Register	331

✿ *Voor Vince,* ✿
mijn eerste kleinkind

Inleiding

Nieuwsgierigheid en een nooit aflatend gevoel van verbazing waren de aanleiding voor dit boek. Telkens wanneer ik iets over koningin Wilhelmina las, groeide mijn verbazing. Maar mijn nieuwsgierigheid verflauwde langzamerhand: aan het feitelijke levensverhaal van Wilhelmina Helena Pauline Maria van Oranje-Nassau viel niet veel toe te voegen. Aan de andere kant werd mijn verwondering alleen maar groter. Herhaaldelijk had ik gelezen dat ze een hardwerkende, stijfkoppige, eigenzinnige, eigengereide, humeurige vrouw was; afstandelijk ook en religieus bevlogen, maar niet wetenschappelijk geïnteresseerd. Ze had regelmatig woedeaanvallen, leed aan tunnelvisie en maakte veelvuldig stennis met iedereen. Vaak om niets. Ze gedroeg zich ondemocratisch, zeker tijdens haar ballingschap in Londen, en met het parlement had ze – net als met veel ministers – weinig op. Een bankier die regelmatig met haar te maken had, verzuchtte eens dat je nooit wist welke beslissing ze nam, ‘Zij volgt haar eigen zin.’¹

Wilhelmina was extreem zuinig – op het gierige af – maar ze kon ook onverwacht gul uit de hoek komen. Verder was ze ongeduldig en in haar oordelen té snel, té gedecideerd en té absoluut terwijl relativeren en nuanceren ook niet bepaald tot haar sterke kanten behoorden. Haar kleindochter, koningin Beatrix, vond een woord als ‘bazig’ nog veel te zwak voor haar grootmoeder: ‘absolute heerseres’ zou beter kloppen. ‘Vooral in het contact met dienstpersoneel was ze volslagen onmogelijk.’ Beatrix had dat, samen met haar zusters, regelmatig tegen hun grootmoeder gezegd. Daar kon ze niet tegen ‘en dan kwam er een geweldige woede-uitbarsting’. Haar persoonlijk secretaris Thijs Booy bevestigt dat beeld met enig gevoel voor understatement: ‘De ideale werkgeefster was ze niet. Zij was voor alles *gevreemd*.’²

1 Van Aalst, *De dagboeken van C.J.K. van Aalst* (hier is gerefereerd aan p. 47) zijn digitaal beschikbaar op: http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/vanaalst/#page=269&accessor=searchText&accessor_href=http%3A%2F%2Fresources.huygens.knaw.nl%2Fretroboeken%2Fvanaalst%2FsearchText%2Findex_html%3Fpage%3D75%26source%3D1%26id%3DsearchText&source=1&size=969&view=pdfPane (geraadpleegd op 09-08-2017). Van Aalst was president-directeur van de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM) waarin Wilhelmina aandelen bezat.

2 Fasseur, *Dubbelspoor*, p. 251. Fasseur noemt Loe de Jong als bron voor de uitspraak van Beatrix maar geeft daarvoor geen vindplaats; daarom is hier uit *Dubbelspoor* geciteerd i.p.v. uit de originele bron. Voor het commentaar van haar secretaris zie: Booy, *De levensavond van koningin Wilhelmina*, p. 57.

Kritiek op haar gedrag was niet welkom, zoals haar kleindochter opmerkte. Dat had gecompenseerd kunnen worden met een gezonde dosis humor. Maar gevoel voor humor had ze nauwelijks, wel voor ‘passieve humor’ waarmee bedoeld zal zijn dat ze weliswaar zelf geen grappes kon maken maar niettemin wel in staat was te lachen om die van anderen.³

Een eenmaal ingenomen standpunt wijzigde ze zelden. Secretaris Booy schreef in zijn memoires: ‘Had zij zich eenmaal een mening gevormd, dan moest de Domtoren haast gaan vliegen voor zij die mening op de helling zette.’ Niet alleen uit koppigheid maar vooral ook, vond ze zelf, omdat een van mening veranderend staatshoofd maar verwoering zou zaaien of daar in ieder geval ruimte voor zou scheppen.⁴ Van voortschrijdend inzicht was bij haar in de meeste gevallen dan ook nauwelijks sprake. Ook niet op latere leeftijd.

Daar zou wel een aantal positieve eigenschappen tegenover hebben gestaan: ze was plichtsgetrouw, hardwerkend en ze beschikte over een imponerende dossierkennis. Een voorbehoud is hier op zijn plaats, want het zijn moeilijk of niet te verifiëren feiten. We mogen immers niets van haar werk weten; alles wat ze als staatshoofd doet, valt onder de ministeriële verantwoordelijkheid.

Onderdanen vonden haar niet bijster sympathiek, maar ze was wel Hare Majesteit en daarom imponerend. ‘Als zij verscheen, verscheen de Koningin.’⁵ Ze boezemde meer ontzag in dan genegenheid. ‘De mens Wilhelmina was voor de grote massa een onbekende.’ Wat haar aandeel in het regeringsbeleid was, wist niemand.⁶

Katholiek Nederland wist zich niet zo door zijn koningin – Nederlands Hervormd – gewaardeerd. Net zo min trouwens als de socialisten en, in mindere mate, ook de gereformeerde gemeenschap. De eigenschappen die we, normaal gesproken, als negatief ervaren, overschaduwden nogal opvallend haar positieve eigenschappen.

Loe de Jong heeft met zijn beschrijving van Wilhelmina in *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* het beeld van koningin Wilhelmina bepaald.⁷

3 Fasseur, *Dubbelspoor*, p. 263. Zie ook Tamse (red.): *Koningin Wilhelmina*, pp. 183-192.

4 Booy, *Het is stil op het Loo*, pp. 92-93. Zie voor een korte samenvatting van haar karaktereigenschappen ook Fasseur, *Wilhelmina. De jonge koningin*, pp. 567-568.

5 Booy, *De levensavond van koningin Wilhelmina*, p. 8.

6 De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 2, p. 48.

7 Vooral in deel 2 (*Neutraal*) en deel 9 eerste en tweede helft, *Londen*, van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*.

De Jong was directeur van het destijds zeer gezaghebbende Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD, tegenwoordig NIOD). Hij bracht de oorlog door in Londen, de stad waar ook de koningin tijdens haar ballingschap verbleef. De Jong werkte voor radio Oranje.

Historicus en jurist Cees Fasseur heeft het beeld van De Jong met zijn tweedelige biografie *Wilhelmina. De jonge koningin* (1998) en *Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas* (2001) bestendigd en aangevuld. De visie van Fasseur op de vorstin verschilt niet fundamenteel van die van De Jong, maar in tegenstelling tot de laatste heeft Fasseur correspondentie tussen koningin Wilhelmina en haar dochter, kroonprinses Juliana, mogen inzien. Daarvan heeft hij dankbaar gebruik gemaakt. Voor het eerst lezen we dat Wilhelmina ook normale menselijke trekken had – wat iedere objectieve lezer natuurlijk al lang wist – en dat ze niet alleen maar een staatshoofd was die boven *alle* partijen stond (vond ze vooral zelf), maar het imponerende en majesteitlijke imago van de vorstin bleef ondanks alles dankzij Fasseur recht overeind.

Aan de immense eerbied voor Hare Majesteit werd niet getornd. De enkeling die het toch waagde een kritisch geluid te laten horen, riep hoon over zich af of, in het ergste geval, een aanklacht en veroordeling wegens majesteitsschennis.⁸

Er zijn boeken geschreven door mensen die aan het hof hebben gediend en Wilhelmina persoonlijk hebben meegemaakt. Vrijwel al die publicaties getuigen van bewondering, onderdanigheid en eerbied, zonder dat echter op enig moment duidelijk wordt waarom ze aanspraak maakt op al die loftuitingen.⁹

Mijn nieuwsgierigheid naar de mens Wilhelmina was – zoals ik al opmerkte – na kennisneming van (vooral) de hierboven aangehaalde literatuur wel grotendeels bevredigd, maar tegelijkertijd was mijn verbazing alleen maar toegenomen. Want hoe kan iemand met de karaktereigenschappen van Wilhelmina als staatshoofd fungeren? De biografen

8 Aalders, *Weg met de koning! Twee eeuwen majesteitsschennis in Nederland*, passim.

9 Zie bijvoorbeeld: Dumonceau, J.H.F., *Als ik mij niet vergis... : "souvenirs", van J.H.F. graaf Dumonceau, opperceremoniemeester en grootmeester van H.M. Koningin Wilhelmina, 1859-1952*; Cleverens, R.W.A.M., *Om reden van discretie... : herinnering aan C. barones van Wassenaer van Catwijk- barones van Boetzelaer, dame du palais van Koningin Wilhelmina, 1868-1916*; Heeckeren van Molecaten, E.C. van, *Boven gezeten en thee gedronken... : herinnering aan mevrouw A.H. Groeninx van Zoelen-van de Poll, dame du palais en wnd. grootmeesteres van H.M. Koningin Wilhelmina 1857-1933*; Zeeuw, P. de (J. Gzn), *De koningin van huis: wat koningin Wilhelmina voor ons vaderland deed in de bange oorlogsjaren 1940-1945; Dat ik zal wederkeren; een overzicht van het historisch bezoek van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina der Nederlanden aan het Dominion van Canada en de Verenigde Staten van Amerika, van 18 juni tot 26 augustus 1942*. Al deze werken ter inzage op de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

waren immers eensgezind in hun oordeel dat Hare Majesteit afstandelijk, koppig, eigenwijs, eigenzinnig enzovoort was. Ze duldde geen tegenspraak – als koningin was ze dat ook niet gewend, het protocol verbood het zelfs – wat op zijn beurt weer tot gevolg had dat haar beoordelingsvermogen begrijpelijkerwijze niet optimaal functioneerde. De enigen die haar mochten tegenspreken, waren de ministers en de vicepresident van de Raad van State. De hofhouding hield zich altijd strikt aan die regel en zag erop toe dat ook niemand anders die archaische regel overtrad. Dat heeft geleid tot rare situaties, zoals bijvoorbeeld die keer toen ze op een textielexpositie tegenover een jonge, eenvoudige standhouder de opmerking maakte: ‘Dat is dus kamgaren. Katoen nietwaar?’ Het antwoord: ‘Nee, majesteit, kamgaren is wol’ leidde tot bliksemsnel ingrijpen van een hoveling: ‘Men spreekt de koningin niet tegen!’ Dat kon best zijn, maar katoen is katoen, wol is wol en wol is geen katoen, was zijn verweer. Maar dat deed er volgens de hoveling allemaal niet toe. Maar wat had hij dan moeten zeggen? Heel eenvoudig: ‘Ja majesteit, dat is katoen, een wolsoort die katoen genoemd wordt.’ Of gewoon liegen door het te beamen mocht ook: ‘Ja, majesteit.’¹⁰

Museumdirecteur A. Bredius deed het anders, getuige de volgende conversatie: ‘Mijnheer Bredius, dit schilderij is toch ook van Rembrandt?’ – ‘Inderdaad, majesteit, van Albert Cuyp.’¹¹

Waarop berustte eigenlijk haar veelgeprezen, wijze staatsmanschap? De ministeriële verantwoordelijkheid zorgt er immers voor dat haar mening en invloed op het reilen en zeilen van de staat buiten beeld blijven. De ministers zijn verantwoordelijk, de koning blijft altijd buiten schot. Dat is zo bepaald bij de Grondwetswijziging van 1848. De ‘Eenheid van de Kroon’ schrijft voor dat koning en ministers één zijn. Een minister mag, in tegenstelling tot de koning, zeggen wat hij vindt en daarmee naar buiten treden. De koning is dat absoluut verboden.¹² Men kan zich moeilijk voorstellen dat een staatshoofd met de karaktereigenschappen van Wilhelmina zich populair maakt. Toch was dat wel dege-lijk het geval; na de oorlog droegen velen haar zelfs op handen.

10 Booy, *De levensavond van koningin Wilhelmina*, p. 232.

11 Van den Bergh, *Klein Republieks Handboek*, p. 64.

12 Zie voor de ‘Eenheid van de Kroon’ Van Raalte, *Staatshoofd en Ministers*, pp. 279-284 en meer uitgebreid: Veenendaal, ‘Het relatieve karakter van de absolute uitzonderingsgrond Eenheid van de Kroon’.

Als we blind een staatshoofd mochten kiezen uit een lijstje met geanonimiseerde kandidaten zou iemand met de eigenschappen van koningin Wilhelmina geen schijn van kans maken.

Zo iemand is immers niet in de wieg gelegd voor de functie van staatshoofd. In dit geval doet dat er niet toe, want Nederland is een monarchie. De wieg bepaalt wie staatshoofd wordt: geschiktheid of ongeschiktheid speelt geen enkele rol.

Biograaf Fasseur heeft er altijd op gehamerd dat we Wilhelmina in haar tijd moeten zien. Dat is volkomen terecht, maar ook in haar tijd konden mensen met een karakter als het hare door de bank genomen niet rekenen op een hoge waardering. Haar imago van plichtsbetrachting en ijver scoorde uiteraard hoog, maar een antiparlementaire en ondemocratische houding – ook al vloeyde die voort uit afkeer van (partij)politiek – kan (ruwweg) de laatste anderhalve eeuw op weinig instemming rekenen. Wellicht heeft de magische uitstraling van het koningshuis zijn werk gedaan en accepteerde de bevolking van haar meer dan ze van de gemiddelde Nederlander zou hebben gedaan.

In 2006 verscheen er als een soort toegift van de hand van Fasseur een klein derde deel: *Wilhelmina. Sterker door strijd*. Aan het beeld van de mens Wilhelmina voegt het weinig toe. Het nieuwe deeltje was voornamelijk geïnspireerd door vragen en opmerkingen van Fasseurs lezerspubliek.

In 2012 kwam Fasseur nog eens met een gelegenheidswerkje: *Een dame van ijzer. Koningin Wilhelmina en de nationale gedachte*. Het bevatte wederom geen nieuwe feiten; wel greep de biograaf de gelegenheid aan om een aantal van zijn critici de maat te nemen. Daarnaast was het een poging om koningin Wilhelmina – die weg dreigde te zakken uit het Nederlandse collectieve geheugen – weer op de kaart te zetten. Jongere Nederlanders kenden haar niet meer. Hooguit hadden ze wel eens wat over haar opgevangen. Voor de oudere groepen daarentegen was en bleef ze de koningin die Nederland door de oorlog had gesleept.

Het autobiografische werk van de oud-koningin *Eenzaam maar niet alleen* (1959) is inmiddels in de vergetelheid weggezaakt. Als bron blijven haar memoires een belangrijk document, al blijft volstrekt onduidelijk wat Wilhelmina er allemaal uit weggelaten heeft. Waarschijnlijk heel veel. Wellicht heeft ze ook toevoegingen gedaan die er feitelijk niet in thuis horen. Dat valt simpelweg niet te controleren omdat ze nauwe-

lijks bronnen geeft. Het boek doet een groot beroep op ons vertrouwen in Hare Majesteit.

Wat we wel weten, is dat ze bij wijze van spreken de kachels op paleis Het Loo roodgloeiend heeft gestookt met documenten waarvan ze niet wilde dat ze bewaard bleven. Ook niet in het voor het publiek hermetisch gesloten Koninklijk Huisarchief (KHA). Dat archief heeft de status van een stichting, waarmee het niet onder de Archiefwet en de daarin omschreven toegankelijkheidsbepalingen valt. De Archiefwet heeft uitsluitend betrekking op overheidsarchieven. Banken, bedrijven, particuliere archieven, verenigingen, stichtingen et cetera vallen er niet onder. Uitsluitend de koning bepaalt wie toegang krijgt tot het KHA. Als eigenaar van een particulier archief, ook al wordt dat volledig door de staat betaald, is hij niet gehouden zijn besluit nader toe te lichten.

Het lijkt geen twijfel dat de Tweede Wereldoorlog Wilhelmina en de monarchie bijzonder populair – om niet te zeggen onaantastbaar – heeft gemaakt. Wilhelmina kwam uit de oorlog tevoorschijn als een ware heldin. Nederland maakte kennis met de vrouw die ze in werkelijkheid was: dapper, onverschrokken, stoutmoedig en doortastend: een Moeder des Vaderlands. De vraag is of dat beeld recht doet aan de werkelijkheid.

Het eerste hoofdstuk van dit werk ('Koningin der Nederlanden, 1898-1940') schetst een beeld van de ruim veertig jaar van haar regering. Het waren Wilhelmina's vormende jaren die van belang zijn geweest voor haar tijd in ballingschap te Londen, het centrale onderwerp van dit boek.

De monarchie genoot overigens een grote populariteit toen de oorlog uitbrak. Dat was mede te danken aan de charismatische prins Bernhard, de echtgenoot van de timide en té schroomvallige kroonprinses Juliana. Wie kennis neemt van de contemporaine verslagen van hun verlovings- en huwelijksbeduusd door de veelvuldig beleden verklaringen van onderdanigheid en trouw. Of die altijd geloofwaardig zijn, is een ander verhaal. Maar zulke uitzinnige betuigingen lijken bij onze monarchie te horen als polders bij Nederland. Koninklijke wederwaardigheden worden stevast opgesmukt met extatische opmerkingen die niet zelden op gespannen voet staan met de werkelijkheid. Bij haar inhuldiging zal dat opmerkelijke verschijnsel meermalen aan de orde komen.

Het overhaaste vertrek van de koninklijke familie naar Engeland in mei 1940 bracht de monarchie ernstige schade toe en leek een einde te heb-

ben gemaakt aan haar wijdverbreide populariteit. Er vielen harde woorden over het Huis, koninklijke onderscheidingen werden geretourneerd en portretten van de koningin bij het vuilnis gezet. Maar dat negatieve beeld zou tijdens de oorlog weer radicaal kantelen. Koningin Wilhelmina kreeg de status van ‘Moeder des Vaderlands’, net zoals haar grote voorbeeld en verre (zijdelingse) voorvader Willem de Zwijger de eretitel van ‘Vader des Vaderlands’ kreeg toebedeeld.

Vanuit Londen sprak Wilhelmina haar onderdanen bemoedigend toe. Het was duidelijk dat ze de bezetting door ‘de Moffen’ verafschuwde. Daarvoor kreeg ze veel lof toegezwaaid, hoewel er op zich niets opmerkelijks aan was. Welk staatshoofd in ballingschap pleegt zich in lovende termen over de bezetter van zijn land uit te laten?

De koningin dacht goed over haar radiotoespraken na en ze wist wat ze wel of beter juist niet kon zeggen. Heikele kwesties, zoals de jodenvervolging, liet ze liever onbesproken, hooguit stipte ze die even aan in een enkel zinnetje.

Hoewel ze van nature militant was ingesteld, heeft ze nooit opgeroepen tot *actief* verzet. Dat had een reden: als vanwege haar oproep verzetmensen werden opgepakt en geëxecuteerd, had zich dat tegen haar en de monarchie kunnen keren. De eerste prioriteit van een dynastie is nu eenmaal haar voortbestaan; de monarchie op het spel zetten was (en is) onvoorstelbaar. Het voortbrengen van nageslacht heeft niet voor niets de allerhoogste prioriteit, zoals de speurtochten naar een echtgenoot voor Wilhelmina (en later haar dochter Juliana) duidelijk hebben gemaakt.

De vlucht naar Engeland komt in het tweede hoofdstuk (‘In ballingschap’) aan de orde. In het vierde hoofdstuk (‘De rol van Hare Majesteit in de Tweede Wereldoorlog’) beschrijf ik hoe ze haar terugkeer naar Nederland heeft voorbereid, wat haar daarbij voor ogen stond en hoe ze als staatshoofd in ballingschap functioneerde.

Volgens de Parlementaire Enquêtecommissie (PEC) – die het beleid van de regering in ballingschap uitvoerig heeft onderzocht – was haar vertrek en dat van de regering naar Engeland een meesterzet:

‘een der belangrijkste beslissingen van de gehele oorlogsperiode. Dit feit heeft de gehele verdere oorlogvoering van Nederland beheerst; het heeft de invloed van Nederland in de bondgenootschappelijke beraadslagingen verzekerd; het heeft de organisa-

tie van de activiteit van marine en koopvaardij in de strijd ter zee mogelijk gemaakt; het heeft het internationale prestige van Nederland hoog gehouden; het heeft aan het verzet in het bezette gebied een onontbeerlijke morele en daadwerkelijke steun verleend en tenslotte heeft het de mogelijkheid geschapen tot een effectieve voorbereiding van de bevrijding en het herstel van Nederland. Men denke zich slechts in, wat het lot van Nederland geweest zou zijn, indien dit besluit niet genomen en de Regering in handen der Duitsers gevallen zou zijn. Het wil de commissie dan ook voorkomen dat het tijdig verplaatsen van de zetel van de regering een daad is geweest van eminent politiek belang, zodat het besluit daartoe als een van de belangrijkste creditposten op de balans van de verrichtingen van het kabinet moet worden beschouwd.¹³

De conclusies van de Parlementaire Enquêtecommissie uit 1949 leiden tot evenzoveel vragen. In hoeverre heeft het beleid van Wilhelmina en haar ministers in Londen, die ze overigens vrijwel allemaal hartgrondig verafschuwde, er echt toe gedaan? Heeft het inderdaad 'de gehele verdere oorlogvoering van Nederland' bepaald en de invloed van Nederland tijdens de bondgenootschappelijke bijeenkomsten verzekerd? Wat betekende haar aanwezigheid in Londen voor het internationale prestige van Nederland en hoever reikte de invloed van Hare Majesteit in morele en/of daadwerkelijke zin op het Nederlandse verzet? Hoe bereidde de regering in ballingschap de bevrijding van het vaderland voor? Welke mogelijkheden stonden haar daarbij ter beschikking? En vooral: wat is haar aandeel geweest in de bevrijding van Nederland en hoe is dat precies in zijn werk gegaan? Het zijn allemaal vragen die een nadere beschouwing verdienen, de beantwoording daarvan vormt de kern van dit boek.

De PEC bediende zich vaker van hoogdravende taal wanneer Wilhelmina ter sprake kwam. Zo schreef ze dat:

'de Koningin in die jaren in den vreemde de personificatie is geweest van het geknechte en strijdende Nederland, hoe de eerbied voor Haar persoonlijkheid, die Zij wist op te wekken, ons land ten goede is gekomen en hoe Zij door Haar onversaagdheid en onver-

13 *PEC*, deel 2 A, p. 262. De Commissie schrijft voorafgaand aan haar conclusie: 'Wanneer de commissie evenwel tracht uit de veelheid van gebeurtenissen hoofd- en nevenzaken te scheiden, dan wil zij als een der belangrijkste beslissingen van de gehele oorlogsperiode naar voren brengen het op 13 Mei 1940 te Hoek van Holland genomen besluit de zetel van de Regering naar Engeland te verplaatsen.'

zettelijkheid de krachtsinspanning van de landgenoten in en buiten bezet gebied telkenmale heeft weten op te voeren tot het peil dat nodig was om de overwinning te behalen. Zij heeft daarmee het Nederlandse volk onschatbare diensten bewezen.¹⁴

De conclusie van de PEC aangaande het vertrek van Wilhelma naar Londen en haar functioneren in de Britse hoofdstad is tot op de dag van vandaag nauwelijks aangevochten. De meeste historici hebben haar tijd in Londen als een op zichzelf staand, geïsoleerd fenomeen behandeld terwijl het toch in de eerste plaats beoordeeld zou moeten worden in het licht van de toenmalige internationale betrekkingen.

De Tweede Wereldoorlog heeft de machtsverhoudingen in de wereld totaal op zijn kop gezet. Het uitbreken van de oorlog luidde voor Groot-Brittannië het begin in van zijn einde als (koloniale) grootmacht. Uiteraard kon niemand in die tijd voorzien dat de dagen van het Verenigde Koninkrijk als wereldrijk geteld waren en al evenmin dat de Verenigde Staten de Britse hegemonie zouden overnemen.

En het was ook nauwelijks te voorzien: de Verenigde Staten hadden zich na de Eerste Wereldoorlog weer teruggetrokken in hun vertrouwde isolement. Op mondiaal niveau voerde Washington een *low profile* politiek die absoluut niet overeenkwam met de status van de economische supermacht die zij in feite was. Dat *wrong* en de Amerikaanse regering was tot de slotsom gekomen dat daarin verandering diende te komen. De enorme economische macht van het land zou ook haar weerklink moeten vinden in de internationale politiek. Het al decennia sluimerende idee om de Amerikaanse politieke invloedssfeer aan te passen aan zijn positie van economische wereldmacht – de plannen daarvoor bestonden al sinds de Eerste Wereldoorlog maar waren tijdens het Interbellum op een laag pitje komen te staan – werd direct bij het uitbreken van de oorlog in september 1939 weer van stal gehaald en verder ontwikkeld. Al op een moment dus, dat de Verenigde Staten nog niet zelf in oorlog waren.

In hun plannen hielden de Amerikanen rekening met alle mogelijke scenario's: coalities met en tegen Hitler in alle mogelijke variaties en samenstellingen en uiteraard de daaruit voortvloeiende centrale vraag hoe Washington daarop zou moeten reageren. Ook met de rol van Japan (en alle mogelijk denkbare coalities) werd rekening gehouden.

14 PEC, deel 5 A, p. 8.